

doi: [10.30497/rc.2025.246073.2041](https://doi.org/10.30497/rc.2025.246073.2041)

Received: 2024/03/23

Accepted: 2025/01/04

Arbaeen walk as a threshold identity

Borzoo Morovat¹

Abstract

As one of the biggest cultural and social events in the Islamic world, Arbaeen walking ritual is being held every year with the welcome of pilgrims. This collective movement has emerged based on historical, religious, geographical and political components and in the form of Arbaini identity. The purpose of this study is to investigate and analyze the lived experience and interpretation of student teachers as pilgrims from the Arbaeen pilgrimage. In this study, the researcher has used the narrative interview technique in order to collect data while participating in the walk and participatory observation. The statistical population under study is student teachers who participated in the Arbaeen walk of 1402, who settled in the procession of Farhangian University. Sampling has been done in a targeted and accessible way. Considering that this ritual is considered the suspension of the material thing and during which people are separated from their everyday and ordinary world for a period of time and experience a confrontation with the sacred, therefore the findings of the research are appropriate to the field and for the purpose of deep understanding. Researcher and discipline of the scientific field in the form of dualities, extracted, categorized and arranged, which include: time / place, individual / collective, objective/mental, friend/enemy, poor / rich, plurality / unity, Iranian / Iraqi, Pilgrim / servant is union / separation. The findings indicate that the pilgrims, by participating in this collective ritual, for a period of time, however temporary, coordinate and perform common religious rituals and ceremonies with other pilgrims, and therefore define and recognize themselves in the form of Arbaini identity.

Keywords: Arbaeen, Arbaeen walk, Identity, Threshold identity.

پیاده‌روی اربعین به مثابه هویت آستانه‌ای

برزو مروت*

چکیده

آیین پیاده‌روی اربعین به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین رویدادهای فرهنگی - اجتماعی جهان اسلام هر ساله با استقبال زائران در حال برگزاری است. این حرکت جمعی بر مبنای مؤلفه‌های تاریخی، مذهبی، جغرافیایی و سیاسی و در قالب هویت اربعینی ظهور و بروز پیدا کرده است. هدف از انجام این مطالعه، بررسی و واکاوی تجربه زیسته و تفسیر دانشجو‌معلم‌ان به‌عنوان زائران از پیاده‌روی اربعین می‌باشد. محقق در این مطالعه ضمن حضور در پیاده‌روی و مشاهده مشارکتی، از تکنیک مصاحبه‌روایی به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها استفاده نموده است. جامعه آماری مورد مطالعه دانشجو‌معلم‌ان شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین ۱۴۰۲ می‌باشد که در موكب دانشگاه فرهنگیان سکنی گزیده‌اند. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند و در دسترس صورت گرفته است. نظر به اینکه این آیین، تعلیق امر مادی تلقی می‌شود و در طی آن افراد برای مدت هرچند موقت از دنیای روزمره و معمولی خود جدا شده و رویارویی با امر مقدس را تجربه می‌کنند؛ فلذا یافته‌های تحقیق متناسب با میدان و به‌منظور فهم عمیق‌تر محقق و انتظام بخشی علمی در قالب دوگانه‌هایی، استخراج، دسته‌بندی و تنظیم شده است که شامل: زمان / مکان، فردی / جمعی، عینی / ذهنی، دوست / دشمن، فقیر / غنی، کثرت / وحدت، ایرانی / عراقی، زائر / خادم، اتحاد / افتراق می‌باشد. یافته‌ها بیانگر این است که زائران با شرکت در این آیین جمعی برای مدتی هرچند موقت خود را هماهنگ و همسو با سایر زائران، مناسک و مراسم مذهبی مشترکی را انجام داده و بر این اساس خود را در قالب هویت اربعینی تعریف نموده و باز می‌شناسند.

واژگان کلیدی: اربعین، پیاده‌روی اربعین، هویت، هویت آستانه‌ای.

* استادیار دانشگاه فرهنگیان، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

بی‌گمان توسل به دین و خداوند در صور و اشکال مختلف آن به اندازه تاریخ زندگی اجتماعی انسان قدمت دارد و انسان‌ها به دلایل مختلف از جمله رنج زندگی و ترس از مرگ به نیرو و قدرتی ماوراءالطبیعه متوسل می‌شوند (گل‌محمدی، ۱۳۹۸). از سوی دیگر، دین، هویت، مقام و منزلت فرد را به‌عنوان انسان، در جهان کائنات مشخص می‌سازد و به فرد هستی و وجود می‌بخشد، هستی و احساس وجودی که به وسیله مجموعه اعتقادات و باورها، شناخت، مناسک و رفتارهای دینی، پیامدهای دینی و تجربه دینی در طول زمان و مکان ساخته می‌شود و از دیگر هویت‌ها باز شناخته می‌شود (باقری، ۱۳۸۰). می‌توان گفت دین در کل جوامع بشری مهم‌ترین عامل تکوین و پیونددهنده انسان‌ها بوده است. اساساً همچنان‌که مارکس می‌گوید یکی از کارکردهای مذهب پیوستگی و همبستگی میان افراد بوده است: «مذهب همواره به جهان، انسان، زندگی، تولد، مرگ، اخلاقیات و رخدادها معنا بخشیده و انسان‌ها همواره با توسل به این معنابخشی به زندگی خود ادامه داده‌اند» (Haward, 2000, p. 149).

جامعه‌شناسانی همانند دورکیم نشان می‌دهند ادیان در طول تاریخ عامل اساسی پیوند اعضای جامعه و تحقق همبستگی اجتماعی بوده‌اند، مهم‌تر از آن، مذاهب همواره مهم‌ترین عامل معنابخش به زندگی، جهان و پدیده‌ها و رخدادهای گوناگون بوده‌اند؛ فلذا به‌عنوان مهم‌ترین کارکرد دین می‌توان گفت که نقش پیونددهنده و هویت‌بخشی به اجتماع انسان‌ها را داشته و به‌نوعی به تقویت وجدان جمعی کمک می‌نموده است.

با تأمل در رابطه دین و مذهب با هویت درمی‌یابیم که میان این دو نسبت وثیقی برقرار است؛ مذهب اساساً منابع شناختی، ایدئولوژیکی، جامعه‌شناختی و معنوی را برای هویت به‌دست می‌دهد (Forvo et al., 2004, p. 109). براین‌اساس یکی از ابعاد هویت را می‌توان در آیین‌ها و مناسک مذهبی جستجو کرد که در آن افراد در مراسم مشترک گردهم می‌آیند و به انجام فرایض و اعمال مذهبی می‌پردازند. مناسک مذهبی، علاوه بر ایجاد زمینه‌ای برای کسب تجربه دینی، عامل مهمی در بازتولید وجدان جمعی در جامعه است. یکی از این اجتماعات مذهبی که دارای تاریخچه ۱۴۰۰ ساله می‌باشد و در سال‌های اخیر به‌شدت گسترش یافته است، اجتماع عظیم پیاده‌روی اربعین می‌باشد

که از یک منسک شیعی فراتر رفته و هر ساله انسان‌های مختلف از فرهنگ‌های متفاوت با دین، زبان، رنگ و نژادهای گوناگون را با جاذبه مغناطیسی به سمت خود می‌کشاند. در اربعین حسینی با وجود تنوع نژادها، قومیت‌ها و مردم سرزمین کشورهای مختلف که از نظر سن و سال، سلیقه، پوشش، آداب و رسوم، زبان و... متفاوت و گاهاً متضاد و مختلف هستند ولی در این راهپیمایی عظیم ضمن قرارگرفتن در یک مسیر واحد، به‌نوعی در تعامل نزدیک و باهم بودن، یک هدف واحد را دنبال می‌کنند؛ یعنی با وجود افتراق (تفاوت‌ها)، سعی می‌کنند روی اشتراکات (تشابهات) نظیر دین اسلام، تبعیت از امامت و محوریت امام حسین (علیه‌السلام) و... متمرکز شوند (محمّدی، ۱۳۹۷، ص. ۱۳۱). یکی از این گروه‌ها، دانشجویان و قشر تحصیل‌کرده هستند که در کنار سایر زائران با انگیزه‌هایی همچون «حضور در اجتماع عظیم اربعین»، «نشان دادن هویت اسلام و شیعه به جهانیان» و همچنین «تقویت اتحاد اسلامی» مشارکت و حضوری فعال و پرورشور دارند.

هدف از این پژوهش، مطالعه و بررسی تجربه زیسته دانشجومعلم‌ان از سفر معنوی پیاده‌روی اربعین حسینی و نحوه کسب و دستیابی به یک هویت آستانه‌ای تحت عنوان هویت اربعینی است که در ذیل هویت شیعی و اسلامی قرار دارد؛ فلذا سؤال پژوهش بدین شرح است که: روایت و تجربه زیسته دانشجومعلم‌ان در کسب هویت اربعینی به چه نحوی است و آن را چگونه تحلیل و تفسیر می‌نمایند؟

۱. مبانی نظری

دین در لغت به معنای جزا، حساب، طاعت، ورع، سلطه و قهر، غلبه، و نیز شریعت و آیین است (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ج ۴، ص. ۶۶۰). اصطلاح دینداری یک معنای واحد که مورد قبول همه باشد، نیست بلکه پدیدارهای متعدد فراوانی تحت نام دین گرد می‌آیند که به‌گونه‌ای باهم ارتباط دارند (هادوی مقدم، ۱۳۹۷، ص. ۳۸۲)؛ اما دین در تعبیر قرآنی مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها باشد. گاهی همه این مجموعه حق و گاهی مخلوطی از حق و باطل است. اگر مجموعه حق باشد، دین حق و در غیر این صورت آن را دین باطل و

یا مخلوطی از حق و باطل می‌نامند (جوادی آملی، ۱۳۹۹، ص. ۹۳)؛ بنابراین دین حق عبارتست از آیینی که دارای عقاید درست و مطابق با واقع بوده و رفتارهایی را مورد توصیه و تأکید قرار دهد که از ضمانت کلی برای صحت و اعتبار برخوردار باشد (مصباح یزدی، ۱۳۹۷، ص. ۱۱). به‌زعم دورکیم^۱ باورهای دینی به‌معنای خاص کلمه همیشه باورهای مشترک جماعت معینی هستند که از گروش خویش به باورها و عمل کردن به مناسک همراه با آنها به‌خود می‌بالد. این باورها نه اینکه فقط به‌عنوان فردی توسط همه اعضای جماعت پذیرفته شده باشند بلکه در حکم امری متعلق به تمامیت گروه تلقی می‌شوند و جزیی از وحدت گروه را تشکیل می‌دهند. افراد گروه به صرف اینکه ایمان مشترکی دارند خود را به‌هم‌پیوسته احساس می‌کنند (دورکیم، ۱۳۹۵، ص. ۸۵).

هویت دینی به‌عنوان نظام به‌هم‌پیوسته و متشکل از باورها و اعمال در ارتباط با مقدسات است که می‌توان عامل پیوند بین اعضای یک جامعه شود. به‌ویژه در موقعیت اخیر که رشد فزاینده توسعه و نوسازی جهان متجدد را آشفته ساخته است. مذهب می‌تواند هویت‌بخش و معنادهنده باشد و به‌عنوان منبع اولیه برای معنابخشی و هویت‌بخشی برای بسیاری از مردم دنیا باشد. مذهب در همه اعصار هویت‌بخش بوده است؛ بدین معنا که هویت انسان‌ها با مذهب و دین آنها شناخته می‌شد (اشرفی، ۱۳۷۷، ص. ۹). بر اساس نظریه هویت اجتماعی تاجفل هویت دینی عبارت است از تعریف شخص از خود بر اساس داشتن تعلق نسبت به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسات مرتبط با آن وضعیت است (Tajfel & Turner, 1986, p. 63). بدین معنا که این برساخت «حاصل بازی میان هویت فردی آنها (فهم خودشان از اینکه چه‌کسی هستند) و هویت اجتماعی آنها (فهمی که از آن شخص در گفتمان‌ها، نهادها و فرهنگ بیرونی وجود دارد)، است (Watson, 2009).

اسلام به‌عنوان یکی از ادیان آسمانی، آفرینش انسان را هدفمند معرفی می‌کند و هدف از خلقت انسان را عبادت و بندگی خدا و رسیدن به قرب ربوبی که کمال نهایی انسان است، بیان می‌کند (سعادت‌فر، ۱۳۹۳، ص. ۲۳۴). بنابر فرمایش امام رضا

---

1. Durkheim

(علیه‌السلام)، ایمان از جمله عناصر اصلی در تشکیل هویت حقیقی انسان است. به‌زعم علامه طباطبایی دین روش ویژه‌ای است که سعادت و صلاح دنیوی انسان را هماهنگ و همراه با کمال اخروی و حیات حقیقی جاودانی او تأمین می‌کند. از این رو، لازم است شریعت، دربرگیرنده قوانینی باشد که به نیازهای دنیوی انسان نیز پاسخ گوید (طباطبایی، ۱۳۶۲، ج ۱۶، ص ۱۹۳)؛ بنابراین می‌توان گفت که دین چیزی نیست جز سنت حیات و راه و روشی که به انسان واجب شده و متضمن سعادت اوست که هدف نهایی مبتنی بر فطرت است (طباطبایی، ۱۳۶۲، ج ۱۶، ص ۱۹۸).

به‌نظر علامه طباطبایی هویت مذهبی به رابطه انسان با دین و نسبتی که با آن پیدا می‌کند، اطلاق می‌شود. سنگ‌بنای هویت دینی تعهد و پایبندی است. هویت مذهبی نشان‌دهنده احساس تعلق و پایبندی به دین و جامعه دینی است (خواجه نوری و دیگران، ۱۳۹۴). نکته‌ای که علامه طباطبایی از قرآن اثبات می‌کند این است که جامعه هویت دارد نه آن هویت اعتباری بلکه یک هویت واقعی، یعنی ترکیب جامعه از افراد، ترکیبی اعتباری نیست و این نیست که افرادی اصالت داشته باشند که جامعه از آن‌ها تشکیل شده باشند، نه واقعاً جامعه به‌نوعی خاص ترکیب می‌شود و یک مرکب مختص به خود است و همه اجزای یک «من» هستند. این رویکردی است که علامه در برابر جامعه اتخاذ کرده است (نجفی به نقل از علامه، ۱۳۸۷، صص ۱۲-۱۳).

به اعتقاد امام موسی صدر چهار عامل؛ انسانیت، ملیت، قومیت و عقیده مهم‌ترین عوامل هویت‌ساز و شخصیت‌آفرین برای انسان است. شاید بتوان گفت هویت دینی از مهم‌ترین عناصر ایجادکننده همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرایندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب در بین افراد جامعه، نقش بسیار مهمی در ایجاد و شکل‌گیری هویت معین دارد (کلانتری و دیگران، ۱۳۹۱). از نظر امام موسی صدر ادیان یکی بودند و هدفی مشترک را پی گرفتند: جنگیدن در برابر خدایان زمینی و طاغوت‌ها و یاری مستضعفان و رنجیدگان. ایشان در این زمینه افق نگاه خود را وسیع‌تر می‌نمایند و به‌دنبال همزیستی با مسیحیان نیز هست: «ما طرفدار ایجاد یک جبهه متحد اسلامی هستیم که به ما امکان بدهد از موضع قدرت به سوی هموطن‌های مسیحی خود دست همکاری دراز کنیم» (حجتی کرمانی، ۱۳۷۴، ص ۸۶).

در میان جامعه‌شناسان اسلامی ابن خلدون که برخی از محققان او را پدر علم جامعه‌شناسی می‌دانند، به نقش آیین‌ها و آداب دینی توجهی خاص داشت. در اعتقاد ابن خلدون آیین دینی، هم‌چشمی و حسد به دیگران را که در میان خداوندان عصیبت یافت می‌شود، زائل می‌کند و وجهه را تنها به سوی حق و راستی متوجه می‌سازد (همیلتون، ۱۳۹۷، ص. ۱۹). به‌زعم همیلتون آیین‌های دینی عملکردهای چندگانه مانند آرامش‌بخشی، پرستش و بازسازی اجتماعی و جسمانی دارند (همیلتون، ۱۳۹۷، ص. ۱۷۰). وی مناسک را بیان تکراری وحدت و کارکردهایی می‌داند که اشتراک اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. در مناسک و شعائر، آرزوها و احساسات مهم برای جامعه و فرد به صورت نمادین بیان می‌شود (همیلتون، ۱۳۹۷، ص. ۶۶). به سبب کارکرد هویت مراسم دینی است که انسجام و پیوند تاریخی میان انسان‌های جامعه حفظ شده است. مراسم مانعی در رها شدن فرد در یک فضای خالی است و نقطه اتکای مناسبی در بحبوحه ایام و ناسازگاری‌های جامعه برای انسان به حساب می‌آید و به انسان در شناخت خودش کمک کرده، باعث می‌شود که احساس هویت کند (همیلتون، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۰).

هویت از دیدگاه هایدگر^۲، ماهیت ذهنی انفرادی ندارد بلکه دارای ویژگی هستی‌شناختی و معناشناختی است، پس محصول تجربه انسان است. تحلیل هویت به این ترتیب، مشروط به تحلیل «در - این - جهان - بودن» است. از این رو، تحلیل «دنیای زندگی» ای اهمیت پیدا می‌کند که در بستر آن هویت شکل می‌گیرد. تأثیر «دنیای زندگی»، نشان از نقش زمان در پیدایش هویت است؛ بنابراین، ویژگی مهم دیگر هویت ارتباط آن با زمان است. خصوصیت دیگر هویت، ماهیت شناختی و معرفتی آن است. هویت از آنجاکه ماهیت «شناختی» و «معرفتی» دارد، به قول هوسرل^۳، به «ناطق شناختی و معرفتی» تقسیم می‌شود (کنوبلاخ، ۱۳۹۰، ص. ۴۹). هایدگر با مقایسه هویت نوین با گذشته بیان می‌دارد که آدمی در گذشته تصویری بود که از چشم خداوندان و یا خدایان دیده می‌شد و هویت او در عین حالی که تک‌بعدی و ساده بود، محصول کارکرد یک نظام

2. Heidegger
3. Husserl

مقتدر و از پیش تعیین شده باورهای دینی و آئینی و اسطوره‌ای نیز بود (گل محمدی، ۱۳۹۸، ص. ۶۵)؛ اما هویت جدید هویتی است که از یک طرف چندبُعدی شده است و از سوی دیگر متغیرهای بیشتری در شکل‌گیری آن دخیل هستند و دیگر نمی‌توان کسی را بر اساس یکی از تعلق‌هایش شناخت (احمدی، ۱۳۸۰، ص. ۴۴).

جنکینز^۴ در کتاب «هویت اجتماعی» بحث مکان و زمان را به‌عنوان منابع ساخته‌شدن هویت در صحنه اجتماع مورد توجه قرار می‌دهد و بیان می‌دارد شناسایی یک چیز به معنای این است که آن را در زمان و مکان جای بدهیم ... هویت‌های اجتماعی جمعی را می‌توان در چهارچوب یک سرزمین یا منطقه جای داد؛ حتی اگر سرزمین جایی باشد که طبق اسطوره باید به آن بازگشت ... از آنجاکه تن‌ها همیشه در سرزمین‌ها سکنی می‌گزینند، فرد و جمع تا حدودی بر هم منطبق می‌شوند. از طرفی زمان با مکان مرتبط است، مکان خارج از چهارچوب زمان معنی ندارد. در فرایندهای شناسایی، زمان دارای اهمیت است، به‌دلیل آنکه هویت تداوم دارد ولو آنکه فقط به‌طور منطقی از طرف کسی ادعا می‌شود یا اینکه به کسی انتساب یابد؛ تداوم اجتماعی مستلزم فرض کردن یک گذشته معنادار است. گذشته منبع مهمی است که در تفسیر اینجا - اکنون و در پیش‌بینی آینده باید به آن رجوع کرد. گذشته به‌طور فردی، خاطره و به‌طور جمعی تاریخ است با این حال هیچ‌یک از این دو حقیقی نیستند و هر دو اساساً برساخته و دو وجه مهم از هویت هستند (جنکینز، ۱۳۹۲، ص. ۴۷).

مانوئل کاستلز^۵ هویت را روند ساخته‌شدن معنا بر اساس یک ویژگی یا یک دسته ویژگی‌های فرهنگی تعریف می‌کند که بر منابع معنای دیگر برتری دارند... وی سپس این فرضیه را مطرح می‌سازد که سوژه‌ها اگر و آنگاه بر ساخته شوند، دیگر بر اساس جوامع مدنی که در حال فروپاشی هستند بنا نمی‌شوند بلکه به منابع استمرار مقاومت جماعت‌گرایانه ساخته می‌شوند (کاستلز، ۱۳۹۵، ص. ۲۸). این جماعت‌ها با سه خصیصه عمده مشخص می‌شوند: آنها به‌مثابه واکنش‌هایی به روندهای اجتماعی رایج پدید می‌آیند که به‌خاطر منابع مستقل معنایی در برابر این روندها مقاومت می‌کنند. آنها

---

4. Jenkins

5. Manuel Castells

در آغاز هویت‌های تدافعی هستند که کارکردهایشان ایجاد انسجام و تأمین پناهگاه و حمایت در برابر دنیایی خصمانه بیرونی است. شکل‌گیری این جماعت‌های فرهنگی خودسرانه نیست بلکه بر مبنای مواد خام برگرفته از تاریخ، جغرافیا، زبان و محیط علمی می‌باشد؛ بنابراین آنها بر ساخته می‌شوند؛ اما به لحاظ مواد و مصالح حول محور واکنش‌ها و برنامه‌های بر ساخته می‌شوند که تعیین تاریخی، جغرافیایی دارند (کاستلز، ۱۳۹۵، ص. ۸۷).

ویکتور ترنر^۶ را می‌توان یکی از اصلی‌ترین نظریه‌پردازان قرن بیستم در حوزه مناسک دانست (Grime, 2000, p. 264). وی با نقد سنت‌های کارکردگرایانه قبلی، به وجود رابطه‌ای دیالکتیکی میان مناسک و جامعه اعتقاد داشت و تأثیر بسیار مهمی را برای مناسک و موضوعات پیوسته به آن، برای فهم جامعه قائل شد. برای ترنر مناسک، فضای مجزا شده‌ای از زمان‌ها و مکان‌هایی است که با قواعد خاصی در حوزه سیاست، مذهب و نیازهای اقتصادی اداره می‌شود. بنابر دیدگاه ویکتور ترنر، زیارت به‌مثابه فرایندی اجتماعی است. ترنر زیارت را پدیده‌ای آستانه‌ای و به‌عنوان یک فرایند مناسکی مطرح نموده که تولید هویت‌های آستانه‌ای می‌کند. به نظر ترنر زیارت فضایی از مرزهای اجتماعی در میان زائران ایجاد می‌کند که این فضای اجتماع معنوی است. در هویت‌های آستانه‌ای، زائران از محل زندگی خود حرکت می‌کنند و گام در مسیر زیارت می‌نهند (Salvin, 2003, p. 3).

۲. پیشینه پژوهش

سراج‌زاده و نبوی (۱۳۹۹)، بر این باورند که زائران ایرانی با سه احساس «نیاز»، «تکلیف» و «شور» در دو نوع انگیزه در سطح فردی و اجتماعی به این آیین پیاده‌روی روی آورده‌اند؛ انگیزه‌های فردی عموماً انگیزه‌هایی از سر نیاز هستند و انگیزه‌های اجتماعی، غالباً انگیزه‌هایی تکلیفی‌اند. احساس شور، فصل مشترک همه زائران است. این انگیزه‌ها و احساسات در سه سطح جماعت - واره خودانگیخته، هنجاری و ایدئولوژیک آیینی شکل گرفته‌اند.

6. Victor Turner

تاج‌بخش و حسینی (۱۳۹۹)، آثار تربیتی پیاده‌روی اربعین را بر فرد، خانواده و جامعه مورد واکاوی قرار داده است. یافته‌های تحقیق پس از تحلیل داده‌های کیفی سه مضمون اصلی: ۱- ابعاد تربیتی فردی (بصیرت‌افزایی، افزایش عزت نفس، الگوپذیری، تفکر و خودسازی معنوی)؛ ۲- ابعاد تربیتی خانوادگی (همگرایی نسل‌ها، اصلاح الگوی مصرف)؛ ۳- ابعاد تربیتی اجتماعی (هویت دینی، بهداشت روانی، اعتماد اجتماعی) می‌باشد.

به‌زعم درودیان (۱۳۹۷)، اربعین یک پدیده هلوگرافیک است که از هر زاویه به آن نگاه شود، جلوه‌ای خاص از معنویت را در خود دارد. به‌زعم وی منظر معنوی این پیاده‌روی را می‌توان مجموعه‌ای از دریافت‌ها و احساساتی دانست که ترکیبی از محیط پیاده‌روی، خاطرات نقل شده از امام حسین (علیه‌السلام)، انگیزه‌های فردی زائران و اتفاقات جاری در مسیر پیاده‌روی است.

انگوتی و فرخی (۱۳۹۸)، مهم‌ترین مضامین شناسایی شده از منظر زنان شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین را شامل مضامین: مهدویت و آخرالزمان، مضامین تربیتی و اخلاقی، مضامین تبلیغی، مضامین فرهنگی و مضامین مذهبی و دینی می‌باشد. برخی از مشارکت‌کنندگان دلیل حضور خود را «معرفی امام زمان (عج)» به مردم جهان می‌دانند و برخی دیگر بر این باورند که پیاده‌روی اربعین به خودسازی کمک می‌کند.

موسوی و بیات (۱۳۹۷)، بیان می‌دارند که شیعیان در گردهمایی اربعین، از طرفی موجودیت خود را در ابعاد متفاوت به جهانیان اعلام می‌دارند و از سوی دیگر، حضور خود زائران در این مراسم، موجب تأثیرپذیری و تأثیرگذاری متقابل آنها می‌شود. این تأثیرات در دو بُعد سیاسی و اجتماعی بوده و به جُستار «کارکردهای اجتماعی» نظیر هویت‌یابی، سبک زندگی، اصلاح جامعه، زمینه‌سازی ظهور و... و همچنین به کارکردهای «سیاسی» نظیر مقاومت، وحدت، امنیت‌آفرینی، استکبارستیزی و... اشاره دارند.

گیویان و امین (۱۳۹۶)، معتقدند با توجه به حضور میلیونی اقشار و ملیت‌های گوناگون شیعه از اقصی نقاط جهان، پیاده‌روی اربعین به یکی از بزرگ‌ترین اجتماعات آیینی جهان تبدیل شده است. نتایج بیانگر این است که آیین شیعی در ارتباط تنگاتنگ با سه مفهوم کلان هویت شیعی، محبت اهل بیت (علیهم‌السلام) و نمایش جهانی قرار دارد. تاج‌بخش و حسینی (۱۳۹۸)، الگوهای ابراز هویت زائران ایرانی و عراقی را مورد

بررسی قرار داده و به سه مضمون اصلی دست یافته‌اند: ۱- هویت ملی، ۲- هویت شیعی و ۳- هویت اربعینی. به‌زعم نویسندگان عوامل مؤثر بر الگوهای ابراز هویت عبارت‌اند از: ۱- متغیرهای زمینه‌ای و ۲- قدرت.

بخش مهمی از تحقیقات زیارت در خارج از ایران، بر اساس آرای اسمیت^۷ (۱۹۹۲) و مک‌کانل^۸ (۱۹۷۶) انجام شده است و آنها تجارب بازدیدکنندگان مکان‌های مقدس را روی طیفی از زائر تا بازدیدکنندگان (۱۹۹۲) زیارتگاه لوردس گردشگر بررسی کرده‌اند. از جمله ایده در فرانسه، کالینز و گترل^۹ (۲۰۱۰) بازدیدکنندگان باغ‌های بهایی حیفا و کالینز^{۱۰} (۲۰۱۰)، بازدیدکنندگان سه زیارتگاه در فلسطین اشغالی را بررسی کرده‌اند. کالینز^{۱۱} (۲۰۱۰) در یک پژوهش چندروشی به‌منظور دریافت انگیزه‌ها و ترجیحات بازدیدکننده‌ها، گردشگری زیارتی یهودیان را در چند جاذبه زیارتی در فلسطین اشغالی بررسی و در نهایت نوعی گونه‌شناسی را ارائه کردند: ۱- زائران ناب که صرفاً به دلایل مذهبی نظیر نیایش و تضرع، مزارهای مقدس را زیارت می‌کنند، ۲- زائر - گردشگران که تا حدی به زائران ناب شبیه هستند؛ اما در سایر فعالیت‌های مثل گشت‌وگذار در منطقه هم وقت صرف می‌کنند، ۳- باورمندان سنتی که حدود یک‌سوم بازدیدکننده‌ها را در برمی‌گیرند. این‌ها به‌طور مشخص به شخص مقدس اعتقاد دارند و ۴- بازدیدکننده‌های عرفی که معمولاً از طریق آژانس‌های گردشگری و سازمان‌های تفریحی می‌آیند، افرادی میانسال با پایگاه اجتماعی - اقتصادی متوسط تا بالا هستند. انگیزه آنها نیز کنجکاوی، علاقه، تمایل به تماشای پدیده‌های فرهنگی و جستجوی معنایی جدید برای زندگی است. نتایج پژوهش مجتبی حسین^{۱۱} (۲۰۱۸) که با رویکردی پدیدارشناختی، به تحلیل انگیزه و تجربه زائران پیاده‌روی اربعین پرداخته حاکی از آن است که پابندی به آیین‌های گذشته و دغدغه جامعه (امت) در بین پاسخگویان، انگیزه اصلی آنها برای انجام زیارت است؛ به‌گونه‌ای که نیت‌مندی انگیزه‌ای

7. Smith

8. McConnell

9. Callins & Getrel

10. Callins & Kreiner

11. Mujtaba Husein

همیشگی به حساب آورد. سیپ^{۱۲} (۲۰۰۷) که به مطالعه موضوعات مذهبی و غیرمذهبی می‌پردازد انگیزه‌های زائران را شامل نذر، پیمان، تعهد، تشکر از خدا، دعا برای سلامتی، جستجوی خدا و خود، توجه به همراهان و دادن صدقه به دیگران می‌داند.

در جمع‌بندی مبانی نظری و تجربی می‌توان گفت که انسان‌ها در بخش اعظمی از گستره تاریخ، شخصیت و هویت خویش را در دین و مذهب معنا و جستجو کرده و می‌کنند و در عین تعلقات درونی، تعهدات و وفاداری‌هایی نیز به آن دارند و به این ترتیب جامعه‌پذیر و هویت‌پذیر می‌شوند. نظریه‌پردازان حوزه جامعه‌شناسی دین که در پی بررسی مناسبات دین و جامعه، شناخت اندیشه‌ها، سازمان‌ها، نهادها، مناسک و شعایر دینی هستند، به این مهم توجه دارند که دین به‌عنوان جزء بنیادی و اساسی از فرهنگ جامعه است که نقش بی‌بدیلی در حیات اجتماعی انسان‌ها ایفا می‌کند. یکی از کارکردها و عملکردهای دینی تأکید بر تشابهات و تفاوت‌هاست و ضمن ایجاد وحدت و انسجام، مرزها و دسته‌بندی‌های بین افراد را نیز مشخص‌تر می‌نماید. در این میان اعمال و مناسک مذهبی نقش و اهمیت ویژه‌ای دارند. اگر دین را دارای دو رکن: ۱- باورها و عقاید و ۲- اعمال و مناسک بدانیم؛ باورها وضعیت از عقاید و اعمال شیوه‌ای از کنش اجتماعی محسوب شده و به‌عنوان ابزاری برای ایجاد انسجام و اتحاد مؤمنان محسوب می‌گردند. همچنین تمسک به شعائر دینی، به‌عنوان نماد حیات دینی موجبات تقویت تعلق و تحکیم همبستگی اجتماعی می‌گردد.

۳. روش‌شناسی

رویکرد مورد استفاده در این مطالعه، پدیدارشناسی و روایتگری می‌باشد. محقق برای ورود به میدان تحقیق و سازمان‌دهی فکری مناسب از دستورالعمل «آسپرس» بهره گرفته است. تکنیک جمع‌آوری داده‌ها، مشاهده مشارکتی همراه با مصاحبه روایی می‌باشد. مصاحبه روایی با «سؤال مولد روایت» که همان دلیل و انگیزه سفر بوده، آغاز می‌شود و برای ترغیب مصاحبه‌شونده به نقل روایت اصلی به‌صورت مکتوب پرداخته می‌شود. پس از این مرحله نوبت کندوکاو و پرس‌وجوی بیشتر در روایت است تا آن بخش‌هایی که

به‌طور کامل شرح داده نشده‌اند، تکمیل شوند. مرحله‌نهایی مصاحبه «مرحله سنجش‌گری است که در آن می‌توان از مصاحبه‌شونده سؤال‌هایی پرسید که هدف از آن تفسیر نظری آنچه رخ داده و سنجش داستان است» (هرمن به نقل از فلیک، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۳). در واقع در مرحله آخر تجربه زیسته و تفسیر دانش‌جو معلم از پیاده‌روی اربعین مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است. مصاحبه‌روایی روش کارآمدی است و نسبت به سایر اشکال ارائه داده، اطلاعات غنی‌تری از رویدادها و تجربیات به دست می‌دهد. راویان به محض قرار گرفتن در وضعیت مصاحبه‌روایی و شروع روایت دچار تنگناهای سه‌گانه‌ای می‌شوند که عبارت‌اند از: تنگنای اختتام گشتالت، تنگنای تلخیص و تنگنای جزئیات. تنگنای اول راوی را وامی‌دارد که پس از شروع روایت آن را به پایان برساند. تنگنای دوم مقرر می‌دارد که تنها بخش‌های ضروری برای درک فرایند در داستان گنجانده شوند. داستان نه تنها به علت محدودیت زمان بلکه برای آنکه شنونده قادر به درک و دنبال کردن آن باشد خلاصه می‌شود. همچنین روایت حاوی جزئیات و روابط ضروری برای درک داستان است (هرمن به نقل از فلیک، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۵).

نظر به اینکه «تجربه زیسته» تجربه‌ای بی‌واسطه و مستقیم است، محقق جهت مشاهدات میدانی و درک و فهم همدلانه، توفیق حضور در سفر معنوی پیاده‌روی اربعین سال ۱۴۰۲ را پیدا نمود. در راستای مشارکت در مراحل مختلف برگزاری آیین پیاده‌روی، مشاهده رفتارها، نمادها، موقعیت‌ها و موارد قابل توجه، گفتگو با زائران و مجریان پیاده‌روی اربعین^{۱۳} و همچنین تهیه تصاویر، عمده فعالیت‌های مرحله گردآوری را تشکیل می‌دهد.

جامعه آماری و جمعیت نمونه: جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی دانشجو معلمان زائر از سراسر کشور می‌باشد که در بازه زمانی ۷ لغایت ۱۷ شهریورماه ۱۴۰۲ در موكب دانشگاه فرهنگیان واقع در کربلا معلی سکنی گزیده‌اند. با توجه به ماهیت تحقیق، انجام مصاحبه‌ها بر اساس نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به حد اشباع نظری صورت گرفت. بر همین اساس به روش گلوله برفی با ۳۰ نفر از دانشجو معلمان مصاحبه صورت گرفت و

با توجه به اینکه بعد از مصاحبه سی‌ام پاسخ‌های مشابه و تکراری دریافت می‌شد، محقق به این نتیجه رسید که به حد اشباع نظری رسیده؛ فلذا انجام مصاحبه متوقف گردید. **روایی و پایایی ابزار سنجش:** برخلاف این تصور رایج که روش تحقیق کیفی فاقد معیارهای ارزیابی اعتبار و روایی است، روش‌های متعدد و متنوعی برای ارزیابی کیفیت و نیکویی یافته‌ها و نتایج در روش‌شناسی کیفی با عنوان معیار قابلیت اعتماد یا اعتمادپذیری طراحی شده‌اند (محمدپور، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۳). روش‌شناسان کیفی به جای استفاده از واژگان اعتبار و روایی کمی، از معیار «اعتمادپذیری» یا «قابلیت اعتماد» جهت ارجاع به ارزیابی کیفیات نتایج کیفی استفاده می‌کنند. در این پژوهش برای سنجش روایی از قابلیت تأییدپذیری استفاده شده است. قابلیت تأیید یا تأییدپذیری به معنای پرهیز از سوگیری است. با توجه به اینکه محقق سال‌های زیادی در حوزه فرهنگی و اجتماعی فعالیت دارد و پژوهش‌های کیفی متعددی را به انجام رسانیده؛ فلذا سعی نموده ضمن پایبندی به اصول علمی، تا حد ممکن از هرگونه سوگیری و با یأس در فرایند تحقیق پرهیز نماید؛ بنابراین بر اساس آنچه که آمد، مطالعه انجام شده با احتمال زیاد روا یا موثق خواهد بود.

برای سنجش پایایی نیز از تکنیک زاویه‌بندی بهره گرفته شده است که به درجه بازیافت و تکرارپذیری داده‌ها توسط سایر پژوهشگران اطلاق می‌شود؛ فلذا محقق تلاش نمود تا در فرایند پژوهش از وجود دو نفر مصاحبه‌کننده برای انجام مصاحبه به صورت جداگانه و مستقل؛ اما موازی با یکدیگر و مقایسه یافته‌های آنها بهره گیرد. برای تحلیل داده‌ها و مشاهدات صورت گرفته از روش «موستاکاس» و تحلیل مضمون بهره گرفته شده است. این روش شامل تعیین پدیده مورد مطالعه، تعلیق تجارب محقق، گردآوری داده‌ها از کسانی که پدیده مورد نظر را تجربه کرده‌اند، است. سپس محقق به آنالیز داده‌ها و تقلیل اطلاعات به گزاره‌ها و عبارات مهم می‌پردازد و این گزاره‌ها را با هم ترکیب می‌نماید. متعاقب این اقدام، محقق به بسط توصیفی متنی (محتوایی) از تجارب اشخاص (درگیر در موضوع) می‌پردازد، همچنین توصیفی ساختاری از تجارب آنان (چگونگی تجربه آن برحسب شرایط، موقعیت‌ها و یا محتوا) و در پایان به ادغام و تلفیق ترکیبی از توصیفات محتوایی و ساختاری برای دستیابی به

یک جوهره کلی از تجربه موردنظر می‌پردازد (کرسول^{۱۴}، ۱۳۹۷، ص. ۶۰). بر اساس آنچه که آمد محقق ضمن حضور در پیاده‌روی اربعین سعی نموده تا تجارب زیسته و روایت دانشجو معلمان از این منسک و سفر معنوی را در دو بُعد فردی و جمعی مورد بررسی و واکاوی قرار دهد. چراکه قاعده روش شناختی ایجاب می‌کند که دیدگاه فرد بررسی‌شونده از جهات گوناگون بازسازی شود و در وهله نخست به شکل نظریه‌های شخصی به‌منظور تشریح جهان یا دست‌کم حوزه خاصی از پدیده‌ها برای خودشان درآید (ریتزر^{۱۵}، ۱۳۹۴، ص. ۳۰۳). براین اساس در بخش نخست، با نگاهی شخصی و از منظر فردی، پیاده‌روی اربعین مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته و در ادامه، بعد جمعی و فرهنگی موضوع مورد مذاقه قرار گرفت.

۴. یافته‌های پژوهش

ون‌گپ معتقد بود مناسک گذر، متضمن سه مرحله‌اند: ۱- مرحله جداشدن؛ ۲- مرحله ورود به دوره آستانه‌ای؛ ۳- مرحله بازگشت و ادغام شدن دوباره در اجتماع. فرد ابتدا از موقعیتی که پیش از آیین، در اجتماع داشته است جدا می‌شود، آنگاه قدم در دوره آستانه‌ای می‌گذارد که او را مهیای تغییر می‌کند و در نهایت با احراز جایگاهی متفاوت، دوباره به اجتماع بازمی‌گردد. برای تحقق مرحله اول صرف داخل شدن در معبد یا مکانی مقدس کافی نیست بلکه لازم است آیین گزار، زمان و مکان را به نحوی متفاوت از گذشته تجربه کند تا جدایی از موقعیت تثبیت شده سابق واقعاً رخ دهد (کرمی‌پور و صالحی اردکانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۸). در طی این سفر، فرد به انجام فرایض، واجبات و مستحبات می‌پردازد و مشقات و رنج سفر را پذیرفته و در سیل عظیم جمعیت خروشان به سوی کعبه آمال روان می‌گردد و زمانی به مقصد و سرمنزله دوست می‌رسد، همه آرزوها برآورد می‌گردد.

بر اساس آنچه که در بخش روش‌شناسی آمد، محقق تلاش نموده ضمن حضور در موکب دانشگاه فرهنگیان و مشاهده مشارکتی، با زائران وارد گپ و گفتگو شده و ضمن انجام مصاحبه‌روایی، یافته‌ها، گفته‌ها و به‌طورکلی تجارب زیسته دانشجو معلمان را

14. Creswell
15. Ritzer

مکتوب نموده و تفسیر و روایت زائر در پیاده‌روی اربعین را در قالب دوئالیسم و دوگانه‌ها، طبقه‌بندی، مقوله‌بندی و تحلیل نماید. لازم به یادآوری است که هدف محقق از این دسته‌بندی این است که ضمن نظم دادن به داده‌ها، مفاهیم را به وسیله کنارهم گذاشتن معانی مکمل و متضاد (اعم از فرهنگی، فلسفی یا اجتماعی) در رابطه‌ای ثابت یا متغیر تعبیر نموده و به عنوان سازوکاری برای دریافت حسی و تشریح عملکرد زائران به عنوان جهان انسانی به کار گیرد.

۴-۱. دوگانه زمان / مکان

مکان مقدس، مکانی است که مسافر در آن به خدا دسترسی دارد. معمولاً این محل، محلی است که افراد به نوعی در آن خدا را می‌پرستند. این محل می‌تواند علاوه بر مکانی مقدس، منظره‌ای طبیعی همچون یک کوه هم باشد که افراد در آن به عجایب دنیا بنگرند و تجربه‌ای معنوی داشته باشند. مکان‌های مقدس مانند آهن‌ربایی عمل می‌کنند که زائران را به سمت خود جذب می‌کنند (Nieminen, 2012). مناسک از نظر گیرتز نوعی جهش‌اند. مؤمنان در مناسک دینی به درون امر قدسی جهش می‌کنند و از همین روست که پس از انجام دادن مناسک و بازگشت به زندگی عادی تغییر می‌کنند و به انسان‌های متفاوتی تبدیل می‌شوند. در واقع لحظه مقدس، لحظه‌ای است که انسان‌ها از دنیای روزمره و معمولی خود جدا می‌شوند و رویارویی با امر مقدس را تجربه می‌کنند (فیروزی، ۱۳۸۷، ص. ۹۸). از نظر گیرتز هر چند لحظه مقدس در لحظه‌ای گذرا رخ می‌نماید؛ اما بسیار حیاتی و سرنوشت‌ساز است. در لحظه مقدس، گذر زمان بسیار پرنرنگ می‌شود و یک دگرگونی اساسی، از آنچه قبلاً بود، به آنچه که بعداً می‌آید، اتفاق می‌افتد.

مهدی از هشتروند: «چیزی که مشخص است اینه که این ازدحام جمعیت در شرایط دیگه ممکن نیست. این عشق امام حسین است که این جمعیت را به طرف خودش می‌کشاند... وقتی داخل حرم رسیدم ناخودآگاه گریه کردم... در زمان‌های عادی هیچ‌کس این رنج را بر خود تحمیل نمی‌کند».

علی از بیرجند: «توی راه به یه زائر ایرانی برخورد کردم که می‌گفت اگر خدا بخواد

یه نعمتی رو به بنده خودش عطا کند، زیارت امام حسین (علیه‌السلام) رو به اون عطا می‌کنه که بالاترین نعمت است و می‌گفت که من سال‌هاست دارم توی پیاده‌روی اربعین شرکت می‌کنم. خیلی خوشحال شدم که این نعمت بزرگ رو خداوند بهم عطا کرده».

سیدمهدی از تهران: «به‌نظر بنده اربعین حسینی مکتب و دانشگاهی است که همه افراد را پرورش می‌دهد. امام حسین (علیه‌السلام) قلب تپنده دنیاست و ما انسان‌ها هم خون‌های جاری در رگ هستیم و این قلب تپنده مدام می‌تپد و ما هر وقت که به زیارت حضرت اباعبدالله (علیه‌السلام) می‌آییم، حس و حالمان برای سفر بعدی (در کربلای معالی) بیشتر می‌شود».

۲-۴. دوگانه فردی / جمعی

به‌نظر هولاند، هویت مفهومی است که دنیای درونی یا شخصی را با فضای جمعی اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند (Holland, 1994, p. 6). در تعریف دیگر، هویت مفهومی است که دنیای درونی یا شخصی را با فضای جمعی اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند. معناساز بودن هویت، برساختگی بودن آن دلالت دارد. یعنی هویت نیز چیزی طبیعی، ذاتی و از پیش موجود نیست بلکه همیشه باید ساخته شود. هویت به گفته هکمن^{۱۶} یعنی همانند دیگران بودن در طبقه خود و همانند خود بودن در گذر زمان (مروت، ۱۴۰۰، ص. ۲۱). هویت از منظر جامعه‌شناسی صرفاً «یکی شدن خود» نیست بلکه «یکی شدن با خود و دیگران» محسوب می‌شود که توضیح‌دهنده هویت فردی و اجتماعی است. تاجفل این دو مفهوم را با یکدیگر جمع کرده و معتقد است هویت دارای دو جزء است: اول «یکی شدن خود» و دیگری «مشارکت با دیگران در بعضی از اجزای ذاتی». براین اساس هویت دینی را می‌توان در دو سطح مشاهده کرد: اول سطح فردی و شخصی که تقریباً مترادف با دینداری فردی است و سطح جمعی که با اجتماع دینی تقارن دارد (دوران، ۱۳۹۷، ص. ۸۴).

ام‌البنین از تهران: «در حرم امام حسین (علیه‌السلام) با دختر لبنانی به زبان شیرین لبنانی داشت دعا می‌خواند، کنارش نشستیم و با همدیگر با اینکه زبان یکدیگر را بلد

نبودیم، ارتباط غیرکلامی می‌گرفتیم... باهم زیارت اربعین خواندیم... باهم اشک می‌ریختیم و دعا می‌کردیم».

عرفان از بیرجند: «از اینکه خودم را در بین تمامی محبان امام حسین (علیه‌السلام) می‌دیدم، احساس خوبی داشتم و از اینکه در کنارشان هستم، خوشحالم». رضا از زنجان: «پیاده‌روی اربعین یک حرکت سیاسی محسوب می‌شود. یک جریان معتقد و مؤثر در جریانات سیاسی حاکم است؛ اما بخشی هم توسل‌ات شخصی هست». عباس از کرمان: «برای من این مسئله خیلی مهم بود که در جمع شیعیان آقاجان جمع شدم و حرم آقا عرض ارادت می‌کنم».

۴-۳. دوگانه عینیت / ذهنیت

به نظر شایگان هویت یکی از اجزای اصلی واقعیت ذهنی است و مانند هرگونه واقعیت ذهنی، در رابطه‌ای دیالکتیکی با جامعه قرار دارد (مروت، ۱۳۹۲، ص. ۸۷). ذهنیت به هر آن چیزی اطلاق می‌شود که مرتبط با کیفیات درونی و جهت‌گیری‌های ذهنی افراد است و عینیت به هر آن چیزی اطلاق می‌شود که به شرایط مادی و بیرونی زندگی افراد مرتبط است. از این رو، «بعد ذهنی به چیزی اطلاق می‌شود که تنها در قلمرو فرد رخ می‌دهد، حال آنکه بعد عینی به رویدادهای واقعی و مادی مربوط است» (ریترز، ۱۳۹۹، ص. ۳۶۱).

سیدمهدی از تهران: «مردم عراق برای امام حسین (علیه‌السلام) از جان و دل مایه می‌گذارند... یک نفر توی کوفه ما را به خونه خودشون برد. قبلاً نگاهم بد بود؛ اما ذهنیت تغییر کرده این خودش غنیمت است».

علی از بیرجند: «ادبیات و واژه‌هایی در شأن توصیف راهپیمایی اربعین نمی‌دانم که استخدامشان کنم. این واقعه بزرگ را بایستی چشید و اندکی درک کرد. ...وقتی او مدم پیاده‌روی اربعین به عینه اعتقاد قوی‌تر و برای من این واقعیت تثبیت شد».

زهره از کرمان: «یک موکب قرآن گذاشته بودند؛ کار فرهنگی ضعیف بود یک جای موکب شبیه‌سازی و شخصیت‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) که جالب نبود. تمثال از اهل بیت (علیهم‌السلام) برای ایرانیان جالب نبود... تمثال حضرت حسین (علیه‌السلام) و

سر وی که خیلی جالب نبود».

علی از زنجان: «باید به کسی خیلی ارزش داشته باشد که این همه هزینه مالی و جانی برایش کرد... خیلی نمی‌فهمیدم که برای چه کسی است؟ حس آرامش‌بخش داشت و تصور من را عینی‌تر نموده است. به شکل عینی مشاهده کردم... خیلی به شناخت من کمک کرد».

مهدی از تبریز: «شنیده بودم که مهمان نواز هستند... راهنمایی می‌کردند، علی‌رغم اینکه حرف همدیگر را نمی‌فهمیدیم... مهمان‌نوازی داشتند».

محمد از زابل: «من در این سفر زیبایی‌های دیدم که فراتر از زیبایی بود و جذابیت بیش از اندازه بود. همان‌طوری که شنیده بودم به عینه دیدم احترام می‌گذاشتند و هر لحظه خدمات آنها را به چشم می‌دیدم... توی مسیر مریض شدم... رفتم بقالی چیزی برای صبحانه بخرم نون نداشتند... از مغازه که اوادم بیرون دیدم به پسر ده‌ساله رفت و برای من از خونه نون آورده».

۴-۴. دوگانه زائر / خادم

در بینش شیعی مفهوم زیارت با محبت و پذیرش ولایت زیارت‌شونده از سوی زائر آمیخته است (جوادی آملی، ۱۳۹۴، ص. ۲۵). زیارت را حضور مشتاقانه، آگاهانه، عارفانه و عاشقانه زائر از سرای زیارت‌شونده، اظهار عشق و ارادت و سرسپردگی و وفاداری، اعلان فروتنی و اطاعت دیندار در برابر دین و پیشوایان دینی تعریف نموده‌اند. از منظری عام‌تر، زیارت یکی از انواع آیین‌های دینی (مناسک) و انجام آن به‌طور فردی یا جمعی ممکن است. اصطلاح مناسک به کنش‌های نمادین، مراسم عادی و شکل‌های تعیین شده مراسم عبادی اشاره دارد که از طریق ابزارهای اجتماعی الگودار و بسیار منظم نشان داده می‌شود (فلانگان، ۱۳۹۴، ص. ۴۲۵).

کلثوم از بیرجند: «مردم عراق به عشق امام حسین (علیه‌السلام) پذیرای این همه جمعیت هستند بدون اینکه حتی یک نفر از این افراد را بشناسند و آنها را به خونه‌های خودشان دعوت می‌کنند بدون هیچ‌گونه ترسی... فوراً مردم را به خانه خود دعوت می‌کنند «حب الحسین یجمعنا» همین است... این حسین کیست که کل عالم به این

شکل دیونه او هستند؟»

پوریا از کرمان: «معرفت عراقی‌ها و زحمتی که برای زائران قائل بودند، همه‌اش به‌خاطر ارادت به امام حسین (علیه‌السلام) است.»
علی از تهران: «پس از مشاهده مسجد کوفه پیاده‌روی را شروع کردیم... شب ساعت حوالی ده بود که سوار ماشین یکی از عراقی‌ها شدیم. او مار را خانه خود برد و به خوبی از ما پذیرایی کرد... فردای آن‌روز از نجف خارج شدیم به‌سوی کربلا.»

۴-۵. دوگانه اتحاد / افتراق

امین معلوف در کتاب «هویت‌های مرگبار» بیان می‌دارد که اجتماع عام مؤمنان چونان قبیله‌های جهانی عرض وجود می‌کنند - می‌گویم «قبیله»، به علت چگالی هویتیشان؛ اما همچنین می‌گویم «جهانی»، چون که آن‌ها به چابکی از مرزها عبور می‌کنند. وفاداری به یک ایمان که تعلق‌های ملی، مادی و اجتماعی را اعتلا می‌بخشد، در نگاه برخی چونان شیوه اختصاصیشان برای ابراز جهانی بودن است. تعلق به یک اجتماع مؤمنان به نوعی کلی‌ترین و عمومی‌ترین خاص‌گرایی است؛ یا شاید باید گفت ملموس‌ترین، طبیعی‌ترین و ریشه‌دارترین شیوه عام‌گرایی است (معلوف، ۱۳۸۹، ص. ۱۰۵).
سیدعلی از تبریز: «هرکسی می‌تواند بیاید کربلا؛ اما برای چی می‌آییم مهم است. امام حسین (علیه‌السلام) برای چی قیام کرد؟ پیوند ما با حسین مستحکم‌تر می‌شود... اجتماع شیعی با اهل سنت نشان از محکم بودن مسلمانان است.»
بشیر از کرمانشاه: «تعامل ایرانیان با عراقیان جالب بود، همه یکی هستند، همه می‌خواهند به آن هدف برسند و حس برادری وجود دارد، فکر می‌کنم عراقی‌ها مردم خوزستان هستند. بحث نژاد و قوم و مذهب نیست.»
سیدمهدی از تهران: «به‌نظر بنده اربعین حسینی مکتب و دانشگاهی است که همه افراد را پرورش می‌دهد و ما هر وقت که به زیارت حضرت اباعبدالله (علیه‌السلام) می‌آییم حس و حالمان برای سفر بعدی (در کربلای معلا) بیشتر می‌شود.»

۴-۶. دوگانه دوست / دشمن

در واژه هویت دو معنای اصلی و عمده وجود دارد. اولین معنای آن ناظر بر مفهوم

تشابه و همسانی است و معنای دوم آن به مفهوم تفاوت و تمایز است، به این معنی که ما به وسیله تشابهات و تفاوت‌هایی که باهم داریم شناخته می‌شویم (جنکینز، ۱۳۹۳، ص. ۷۱). گاهی این تشابهات به قدری غنی و پررنگ است که تعلقات و تعهداتی را در فرد در حد دوستی و محبت برقرار می‌نماید؛ در مقابل تفاوت‌ها به قدری شدید است که مبنایی برای تضاد و دشمنی فراهم می‌نماید. به نظر جونز: «هرجا تفاوت باشد، قدرت وجود دارد و کسی که دارای قدرت است که درباره معنای تفاوت تصمیم‌گیری کند» (گل‌محمدی به نقل از مروت، ۱۳۹۲، ص. ۲۱۶).

رضا از کرمانشاه: «باید به امام حسین (علیه‌السلام) به عنوان یک مؤلفه جامعه‌ساز نگاه کرد. مؤلفه شیعه و امام حسین (علیه‌السلام) و جمع شدن‌ها کمک‌کننده می‌باشد. از یک طرف حجم بالای جمعیت آثار روانی برای دشمن دارد... چه سیاهی لشکر باشد چه کتک‌خور، می‌تواند تأثیرگذار باشد».

مهدی از شهرکرد: «چه بهتر است که با این پیاده‌روی اتحاد و انسجام شکل می‌گیرد. اتحاد زمانی شکل می‌گیرد که نقطه اشتراک پیدا کنیم. مثل عشق به امام حسین (علیه‌السلام). در بحث اجتماعی نیز، هم اینکه پوشش خبری داده می‌شود که به خاطر عشق مشترک؛ یک پیام جهانی دارد که بترسید و حلقه‌های اشتراک وجود دارد... این اجتماع بازتاب جهانی برای ایران و همبستگی اسلامی دارد».

۴-۷. دوگانه فقیر / غنی، پیر / جوان

در موقعیت آستانه‌ای افراد در شرایطی کاملاً همگن و متساوی به سر می‌برند و در آن از سلسله مراتب و تقسیمات و طبقه‌بندی‌های معمولی فقیر / غنی یا پیر / جوان و... خبری نیست. این حالت باعث می‌شود افراد، تجربه و دریافت یکسانی داشته باشند. آنها حالتی از اتحاد و باهم بودن را دریافت می‌کنند که در شرایط عادی اجتماعی به هیچ‌وجه قابل تجربه نیست (مروت، ۱۳۹۲، ص. ۷۹).

محسن از اراک: «چیزی که برایم جلب توجه می‌کرد که مریض و پیر و جوان و بچه و نوزاد چه جوری در گرما باشور و شوق پیاده، عمود به عمود راه می‌روند و خوشحال‌اند، خیلی جالب بود که حتی مریض‌های سرطانی هم با ذوق و نشاط در گرما

پیاده می‌رفتن...».

اسماعیل از شهر کرد: «با وصف اینکه درکی از امام حسین (علیه‌السلام) نداشتند؛ اما همه آماده بودند. پیرمرد عصا به دست هم توی مسیر بودند. افراد با سن و سال بالا و پایین».

ستاره از تهران: «در طول مسیر من با صحنه‌هایی مواجه می‌شدم که ناخودآگاه اشک می‌ریختم... خانم و آقایونی که از لحاظ جسمی ناقص هستند با شوق و اشتیاق و البته با سختی مسیر را طی می‌کنند... تمام این صحنه‌ها عشق مردم را به ارباب و ائمه (علیهم‌السلام) نشان می‌دهد».

امین از قم: «هرچه بود عشق به امام حسین (علیه‌السلام) بود که در میان مردم موج می‌زد... از کوچک و بزرگ، از زن و مرد گرفته تا پیر و جوان».

زهرا از کرمان: «واقعاً سنگ تمام گذاشته بودند. حتی افرادی که فقیر بودند هم سعی می‌کردند به زائران اباعبدالله (علیه‌السلام) به هر نحوی که شده خدمت‌رسانی کنند. اینجا بود که واقعاً فهمیدم محب اهل بیت (علیهم‌السلام) اون‌ها هستند».

احسان از اراک: «زن و مرد، پیر و جوان همه‌وهمه با عشق آمدن... فقط برای عشق که آدم این همه سختی روبه جون می‌خره و میاد اربعین با اینکه خوب نتونستم برم حرم و زیارت... درکل اربعین یک کلاس هست».

۴-۸. دوگانه کثرت / وحدت

همان‌طوری که آمد، زیارت باعث هویت‌سازی و هویت‌یابی مؤمنان در عرصه‌های فردی و جمعی می‌شود. بازتولید، تقویت و تثبیت گفت‌وگو و فرهنگ دینی در اجتماع مؤمنان یکی از مهم‌ترین کارکردهای زیارت است. از جمله کارکردهای دیگر پیاده‌روی اربعین می‌توان به بازتولید زیست و سبک زندگی مؤمنانه، تقویت همبستگی اجتماعی بین زائران و به‌طور کلی در جامعه مؤمنان اشاره نمود (مروت، ۱۴۰۰، ص. ۱۲).

سعیده از بیرجند: «این قدر جمعیت زیاد بود که به زور باید از بی‌نشون عبور کنی. از همه مذاهب و کشورها مردم اومده بودند... چه چیزی می‌تواند این همه آدم را یک‌جا جمع کنه؟ واقعاً این امام حسین (علیه‌السلام) چه کسی بوده؟ سئوالاتی که از خودم

می‌پرسیدم به اطرافم نگاه می‌کردم از افغانستان، پاکستان، سوریه، لبنان و خیلی کشورهای دیگر آدم بود ... کم‌کم داشتم به جواب سؤالاتم می‌رسیدم». حسین از اصفهان: «توی زندگی‌ام این همه مردم کشورها را داخل یک کشور ندیده بودم... پشت این جمعیت سیاست نبود. به چشم امام حسین (علیه‌السلام) نگاه می‌کردند».

یحیی از نجف‌آباد: «کشورهای دیگر مثل یمن، بحرین، پاکستان و... به اسم ملت فرقی ندیدم همه برای امام حسین (علیه‌السلام) کار می‌کردند. ایل و تبار، قومیت و ملیت مطرح نبود. این نبود که فقط عراقی‌ها خونگرم هستند. ایرانی‌ها هم خونگرم‌اند در کل کسانی که امام حسینی هستند خونگرم هستند».

۹-۴. دوگانه ایرانی / عراقی

ترنر واژه کامیونیتاس را برگزیده که نشانگر اجتماعی بودن ساختار است که افراد در آن شرایطی کاملاً یکسان دارند. آنها از یک سو، موقعیت پیشین خود را از دست داده‌اند و از سوی دیگر هنوز جایگاه اجتماعی جدیدی نیافته‌اند. ترنر برای تبیین بیشتر دو اصطلاح لیمینالیته و کامیونیتاس آنها را ضدساختاری می‌خواند. اجتماعات دو دسته‌اند: یا ساختار و چهارچوب دارند و هر فردی در آنها جایگاهی متمایز از دیگران دارد؛ این ویژگی جوامع معمولی است؛ یا اینکه در آنها از ساختار خبری نیست. این خصوصیت اجتماعی است که در حال اجرای مراسم آیین است. کامیونیتاس و لیمینالیته دو رکن چنین اجتماعی هستند (Turner & Turner, 2011, p. 273).

رضا از اهواز: «رفتار عراقی‌ها با زائران خوب است... برای زائران هر کاری حاضرند انجام می‌دهند و برایشان ایرانی و غیرایرانی مهم نیست... فرقی ندارد که ایرانی باشد یا نه، زائر امام حسین (علیه‌السلام) است. به آنها خدمت می‌کردند... حتی طرفداران مقتدی صدر».

علی از مشهد به عنوان خادم: «تصور من این بود که با همه خدماتی که ایرانیان چندین ساله به آنها ارائه کرده‌اند با ایرانی‌ها بهتر برخورد می‌کردند. این‌ها قدرشناس هستند... نمک شناس‌اند... شُرطه‌ها سخت‌گیری داشتند. برخوردشون در داخل موبک

دانشگاه خوب نبود انگارتوی عربستان هستی...».

امیررضا از بیرجند: «حرف‌زدن فارسی و عراقی مردم برای نزدیک‌تر شدن قلب‌هایی که امام حسین (علیه‌السلام) پیوندشان داده، قلب‌هایی که زمانی هشت سال با هم جنگ تن‌به‌تن داشته‌اند. حالا همان عراقی‌ها «جان» و «مال» و «شرف» و همه چیزشان را کف دست گرفته‌اند و خالصانه خادمی اربابشان را می‌کنند».

حسین از نجف‌آباد: «روابط عراقی‌ها با زائران خوب بود؛ اما با ایرانی‌ها اصلاً خوب

نبود».

نتیجه‌گیری

آیین پیاده‌روی اربعین در طول تاریخ حیات تشیع به‌عنوان یک منسک مذهبی کمابیش و در دوره‌های زمانی مختلف، بروز و ظهور داشته است. این رویداد عظیم را باید به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی - اجتماعی تشیع در فرایند جهانی‌شدن به‌حساب آورده که منشأ و خاستگاه پیدایش هویت جمعی آنها محسوب می‌شود. این آیین که به‌عنوان بزرگ‌ترین اجتماع شیعیان و آزادمردان جهان شناخته می‌شود، افراد با شرکت در آن، ابعاد متفاوت زندگی سیاسی، اجتماعی و مذهبی خویش را به نمایش می‌گذارند و هویت خود را در قالب هویت مقاومت و برنامه‌دار بازتولید و بازآفرینی می‌نمایند (مروت، ۱۴۰۰، ص. ۲۵).

در راستای دستیابی به پرسش اصلی پژوهش یعنی تجربه زیسته و روایت زائران از پیاده‌روی اربعین، پژوهشگر با حضور در پیاده‌روی اربعین و از طریق مشاهده مشارکتی و مصاحبه‌روایی با انگاره‌های ذهنی (درونی) شرکت‌کنندگان آشنا شده و بر اساس داده‌های گردآوری شده، تحلیل‌های لازم صورت گرفته؛ در مصاحبه‌روایی از زائر خواسته شد تا سرگذشت حضور در پیاده‌روی اربعین را روایت نماید ... محقق راوی را وا می‌دارد تا موضوع مورد نظر را در قالب داستان به‌هم‌پیوسته‌ای از رویدادها از ابتدا تا به انتهای آن بازگو کند. روایت، مهم‌ترین وسیله ارتباط ما بادیگران است؛ چراکه حیات انسانی به قصه‌گره خورده و انسان با روایت به تجربه‌هایش معنا می‌دهد. براین اساس محقق در طول تحقیق تلاش نمود از انباره قصه‌های زائران استفاده نماید تا تجربه آنها

از پیاده‌روی اربعین را بهتر بفهمد، بهتر بیان کند و درنهایت، به واسطه این فهم و بیان بهتر، به پاسخ‌های بهتر و دقیق‌تری برای پرسش‌های پژوهش برسد.

براین اساس می‌توان گفت پیاده‌روی اربعین اجتماعی از نوع کامیونیتاس و لیمنالیته می‌باشد که خاصیتی ضدساختاری داشته و همه زائران در آن موقعیتی یکسان و مشابه دارند. توجه به این نکته نیز لازم است که مراد از ضدساختار، واژگون‌کردن ساختار نیست بلکه مراد آزادی انسان از تمام محدودیت‌های شناختی، ارادی و احساسی است که در روال عادی زندگی اجتماعی او را محدود می‌کنند. کامیونیتاس تجربه‌ای قوی و مهیج از وحدت است که ساختار سابق را پشت سر می‌گذارد. افراد در این حالت تجربه‌ای خودبه‌خودی و دگرگون‌کننده دارند. این تجربه ضدساختار در تعامل با ساختار عادی اجتماع کار می‌کند و به تغییر و تعدیلی منجر می‌شود که هم برای فرد و هم برای جامعه سودمند است، به این معنا که دوران عموماً کوتاه‌گذار، مدام با دوران طولانی‌تر ثبات و ساختارمندی، جایگزین هم می‌شوند و این تعامل به همبستگی و پویایی اجتماعی منجر می‌شود. به اعتقاد ترنر، آیین این فرایند را با فراهم کردن روش‌هایی که بحران، انفصال و بازگشت به نمادپردازی می‌نماید، هدایت می‌کند.

وی زیارت را پدیده‌ای آستانه‌ای و به‌عنوان یک فرایند مناسبی مطرح نموده که تولید هویت‌های آستانه‌ای می‌کند. به نظر ترنر زیارت فضایی از مرزهای اجتماعی در میان زائران ایجاد می‌کند که این فضای اجتماع معنوی است. در هویت‌های آستانه‌ای، زائران از محل زندگی خود حرکت می‌کنند و گام در مسیر زیارت می‌نهند. یکی از زائران در این خصوص چنین بیان می‌کند: «پس از پیاده‌روی با شور و حال بسیاری به حرم رسیدم... از باب قبله وارد حرم شدیم. انگار نیرویی در آنجا وجود داشت که باعث جذب من می‌شد... به‌طوری که وقتی به کنار ضریح رفتم و دستم را به آن رساندم، با ناراحتی از آن جدا شوم».

همان‌گونه که گیرتز می‌گوید: آیین نوعی جهش است. مؤمنان در آیین دینی به درون امر قدسی جهش می‌کنند و از همین روست که پس از انجام مناسک و بازگشت به زندگی عادی تغییر می‌کنند و به انسان‌های متفاوتی بدل می‌شوند (Geertz, 1971, p. 99). یکی دیگر از زائران در این خصوص چنین بیان می‌کند که: «بعد از این سفر

معنوی تصمیم گرفتم بایستی در زندگی‌ام تغییراتی ایجاد کنم و اعتقادات خودم را که از این سفر به دست آمده حفظ نمایم».

به‌طور کلی رویداد پیاده‌روی اربعین محل اجتماع عظیم سالانه شیعیان و مسلمانان آزادیخواه جهان شده که در یک مکان و زمان خاصی رقم می‌خورد. این رویداد به تعبیر ترنر به‌مثابه فرایندی اجتماعی تولید هویت آستانه‌ای می‌کند. بدیهی است این هویت هرچند که محدود به زمان و مکان می‌شود؛ اما برای زائر البته می‌تواند تداوم داشته و در تمامی ابعاد زندگی فردی، اجتماعی و فرهنگی آنها تبلور یافته و استمرار و جریان داشته باشد. درحقیقت می‌توان اذعان نمود که پیاده‌روی اربعین ضمن اینکه هویتی یکپارچه تحت لوای «حب الحسین یجمعنا» ایجاد نموده، به تداوم و عملیاتی نمودن روایت «کل یوم عاشورا، کل ارض کربلا» یاری نماید.

کتابنامه

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۸ق). *لسان العرب*. تصحیح و تنظیم: علی شیری، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- احمدی، بابک (۱۳۸۰). *معمای مدرنیته*. تهران: نشر مرکز.
- اشرفی، ابراهیم (۱۳۷۷). *بی‌هویتی اجتماعی و گرایش به غرب*. بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر گرایش نوجوانان به الگوهای فرهنگ غربی (رپ و هوی متال) در تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- انگوتی، زینب و فرخی، میثم (۱۳۹۸). دلایل حضور و مشارکت زنان ایرانی در پیاده‌روی اربعین. *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*، سال بیست‌ودوم، (۸۵).
- باقری، اسماعیل (۱۳۸۰). *بررسی مقایسه‌ای بین هویت ملی و قومی*. دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران.
- پلانوکلاک، ویکی ال و کرسول، جان دلبیو (۱۳۹۷). *روشن تحقیق*. ترجمه مهدی وفایی‌زاده، تهران: زرین دانش.
- تاج‌بخش، غلامرضا و حسینی، غلامرضا (۱۳۹۸). *مطالعه کیفی الگوی ابراز هویت ایرانیان و*

- عراقی‌ها در آیین پیاده‌روی اربعین. *نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۹(۲).
- جنکینز، ریچارد (۱۳۹۲). *هویت اجتماعی*. ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: شیرازه.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۹). *شریعت در آینه معرفت*. قم: مرکز نشر فرهنگی رجاء.
- حجتی کرمانی، علی (۱۳۷۴). پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در مدینه نقطه عطفی در بالندگی دعوت اسلامی. *نشریه میقات حج*، (۱۴).
- حجتی کرمانی، علی (۱۳۷۴). *لبنان به روایت امام موسی صدر و چمران*. تهران: قلم.
- خواجه نوری، بیژن و دیگران (۱۳۹۴). بررسی رابطه دینداری و امیدواری اجتماعی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز. *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۶(۳).
- درویدیان، محمدجواد (۱۳۹۷). *منظر معنوی رویداد پیاده‌روی اربعین حسینی*. *مجله منظر*، ۱۰(۴۵)، ۶۵-۵۶.
- دوران، بهزاد (۱۳۹۷). *هویت اجتماعی (رویکردها و نظریه‌ها)*. تهران: جهاد دانشگاهی.
- دورکیم، ایمیل (۱۳۹۵). *صور بنیادین حیات دینی*. ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۹). *نظریه‌های جامعه‌شناسی معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- سراج‌زاده، سیدحسین و نبوی، سیدحسین (۱۳۹۹). مطالعه کیفی انگیزه‌های زائران ایرانی شرکت‌کننده در آیین پیاده‌روی اربعین. *نشریه دین و ارتباطات*، ۲۷(۱).
- سعادت‌فر، حجت‌اله (۱۳۹۳). *بررسی رابطه میزان دینداری با هویت دینی در بین دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسین پناهی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- فلانگان، ریچارد (۱۳۹۴). *مرگ راهنمای رودخانه*. ترجمه علی رضایی، تهران: انتشارات نیما.
- فلیک، اووه (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- فیروزی، جواد (۱۳۸۷). *انسان‌شناسی دین و نمادهای قدسی در اندیشه کلیفورد گیرتس*. پژوهشنامه ادیان، س یکم، (۷).
- کاستلز، ایمانوئل (۱۳۹۵). *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: قدرت هویت*. ترجمه علی پایا، تهران: طرح نو.
- کرسول، جان دلیو، پلانوکلاک (۱۳۹۷). *روش تحقیق*. ترجمه مهدی وفایی‌زاده، تهران: انتشارات زرین اندیشمند.
- کرمی‌پور، اله کرم و صالحی اردکانی، مصطفی (۱۳۹۴). *تحلیل و بررسی ماهیت و کارکرد آیین*

- از دیدگاه ویکتور ترنر. نشریه پژوهش‌های ادیان، سال چهارم، ۳(۵).
- کلاتری، عبدالحسین (۱۳۹۱). *گفتمان از سه منظر زبان شناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- کنوبلاوخ، هوبرت (۱۳۹۰). *مبانی جامعه‌شناسی معرفت*. ترجمه کرامت‌الله راسخ، تهران: نشر نی.
- گل‌محمدی، احمد (۱۳۹۸). *جهانی‌شدن، فرهنگ، هویت*. تهران: نشر نی.
- گیویان، عبدالله و امین، محسن (۱۳۹۶). *محبت و هویت در آیین‌ها نمایش جهانی اربعین مطالعه ماهیت، کارکردها و ساختار پیاده‌روی اربعین از منظر آیینی*. *دین و ارتباطات*، ۲(۲۴)، ۱۶۷-۱۹۴.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۷). *ضدروش*. تهران: جامعه‌شناسان.
- محمدی، اصغر (۱۳۹۷). *بررسی کارکردهای اجتماعی و شخصیتی راهپیمایی (پیاده‌روی) عظیم اربعین امام حسین (علیه‌السلام)*. اولین همایش ملی اربعین پژوهی.
- مروت، برزو (۱۳۹۲). *بررسی هویت قومی و ملی نزد ساکنان استان البرز*. رساله دکتری، استاد راهنما: سیف‌اله سیف‌اللهی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران.
- مروت، برزو (۱۴۰۰). *پیاده‌روی اربعین: عام‌گرایی امر خاص*. هشتمین کنفرانس بین‌الملل دانش و فناوری علوم تربیتی، مطالعات اجتماعی و روان‌شناسی ایران.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۷). *آموزش عقاید*. تهران: شرکت چاپ و پخش بین‌الملل.
- معلوف، امین (۱۳۸۹). *هویت‌های مرگبار*. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نشر نی.
- موسوی، محمد و بیات، رضا (۱۳۹۷). *واکاوی اثرگذاری اجتماعی و سیاسی کارکردهای آیین پیاده‌روی اربعین حسینی در تعالی تشیع*. *دوفصلنامه علمی نامه فرهنگ و ارتباطات*، سال سوم، شماره اول، ۹۳-۱۱۶.
- نجفی، موسی (۱۳۸۷). *تکوین و تکون هویت ملی ایرانیان*. تهران: ناشر مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه برتر.
- هادوی مقدم، مهدی (۱۳۹۷). *مبانی کلامی اجتهاد*. قم: بی‌نا.
- همیلتون، ملکم (۱۳۹۷). *جامعه‌شناسی دین*. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: ثالث.

- Collins-Kreiner, N. (2010). *Researching Pilgrimage; Continuity and Transformation*. *Annals of Tourism*
- Furrow, J.L.; King, P.E. & White, K. (2004). Religion and Positive Youth Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns. *Applied Developmental Science*, (8), 17-26.
- Gatrell, J. D. & Collins-Kreiner, N. (2010). Negotiated space: Tourists, pilgrims and the Baha'i terraced gardens in Haifa. *Geoforum*, (37), 765-778.
- Geertz, C. (1971). *Islam observed: Religious development in Morocco and*

- ndonisia* (Vol. 37). university of Chicago press.
- Grime, Ronald. L. (2000). "Ritual" in Braun and McCutcheon, 2000: 259-270.
- Hamilton, Malcolm (2009). Jameshenasi Din (The Sociology of Religion), Translated by Mohsen Tholathi, Tehran: Tebyan.
- Holland, J.A. & I. Jarvie (eds) (1994). *The social philosophy of ernest gellner Atlanta and Amsterdam: Rodopi.*
- MacCannell, Dean (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class Schoecken*, New York: Schocken Books.
- Mujtaba Husein, U. (2018). A phenomenological study of Arbaeen foot pilgrimage in Iraq. *Tourism Management Perspectives*, Vol. 26.
- Mullins, Laurie J. (2009). *Management and Organisational Behaviour*. Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- Nieminen, Katri (2012). *Religious tourism a finish perspective*. Willing, Karla(2008), *Introducing Qualitative Research In Psychology: Adventures In Theory And Methods*, Open University Press (Second Edition).
- Sip, B.N. (2025). uarterly Scientific Journal of "Religion & Communication". 31(2), (Serial 66), Autumn 2024 & Winter 2025.
- Siti, A.L.; Suhaimi Ab, R. & Khairil, A. (2011). A study on Islamic tourism: A Malaysian experience, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, Singapore.
- Siti, A.L.; Suhaimi Ab, R. & Khairil, A. (2011). A study on Islamic tourism: A Malaysian experience, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, Singapore.
- Slavin, R. E.; Hurley, E. A. & Chamberlain, A. (2003). Cooperative learning and achievement: Theory and research. In W.
- Smith VL. (1992). Introduction: "The quest in guest", *Annals of Tourism Research*, 19(1), 1-17.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of intergroup behaviour*. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (7-24). Chicago, IL: Nelson-Hall).
- Turner, V. W. & Turner, E. (2011). *Image and pilgrimage in Christian culture*. Columbia University Press
- Watson, Rod (2009). *Analysing Practical and Professional Texts: A Naturalistic Approach*. Ashgate Publishing.

References

- Ahmadi, Babak (1380). *The Mystery of Modernity*, Tehran: Markaz Publishing House. (In Persian)
- Angouti, Zeinab, Farrokhi, Meysam (1398). Reasons for the Presence and Participation of Iranian Women in the Arbaeen March, *Quarterly Journal of Strategic Studies of the Basij*, Year 22, Issue 85, Winter 1398. (In Persian)
- Ashrafi, Ibrahim (1377). *Social Identitylessness and Western Orientation. Study of Social and Cultural Factors Affecting the Attitude of Teenagers to Western Culture Patterns (Rap and Heavy Metal) in Tehran*. Master's Thesis, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University. (In Persian)

- Bagheri, Ismail (A Comparative Study between National and Ethnic Identity) Azad University of Science and Research, Tehran, 1380. (In Persian)
- Castells, Emmanuel (2016) *The Information Age: Economy, Society and Culture: The Power of Identity*, translated by Ali Paya, Tehran: Tarh No Publications. (In Persian)
- Collins-Kreiner, N. (2010). *Researching Pilgrimage; Continuity and Transformation*. Annals of Tourism
- Cresswell, John W., Plano Clark (2018). *Research Methodology*, translated by Mehdi Vafaizadeh, Tehran: Zarrin Andishmand Publications. (In Persian)
- Doran, Behzad (2018). *Social Identity (Approaches and Theories)*, Tehran: Jihadaneshgahi Publications. (In Persian)
- Doroudian, Mohammad Javad (2018). *Spiritual Perspective of the Arbaeen Hosseini Walk*, Manzar Magazine 10(45), December 2018, pp. 65-56. (In Persian)
- Durkheim, Emile (*Fundamental Forms of Religious Life*), Translated by Baqer Parham, Tehran: Markaz Publishing House. (In Persian)
- Firouzi, Javad. *Anthropology of Religion and Sacred Symbols in the Thought of Clifford Geertz*. Journal of Religions, 1(7), No. 4923. (In Persian)
- Flanagan, Richard (2015). *The Death of the River Guide*, translated by Ali Rezaei, Tehran: Nima Publications. (In Persian)
- Flick, Uwe (2008). *An Introduction to Qualitative Research*, translated by Hadi Jalili, Tehran: NI. (In Persian)
- Furrow, J.L.; King, P.E. & White, K. (2004). *Religion and Positive Youth Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns*. Applied Developmental Science, (8), 17-26.
- Gatrell, J. D. & Collins-Kreiner, N. (2010). *Negotiated space: Tourists, pilgrims and the Baha'í terraced gardens in Haifa*. Geoforum, (37), 765-778.
- Geertz, C. (1971). *Islam observed: Religious development in Morocco and Indonesia* (Vol. 37). university of Chicago press.
- Givyan, Abdullah, Amin, Mohsen (2017). *Love and Identity in the Mirror of the Global Arbaeen Demonstration: A Study of the Nature, Functions, and Structure of the Arbaeen March from a Ritual Perspective*. Religion and Communications, 24(2), 194-167. (In Persian)
- Golmohammadi, Ahmad (2019). *Globalization, Culture, Identity*, Tehran: Nay Publications. (In Persian)
- Grime, Ronald L. (2000). *Ritual* in Braun and Cutcheon, : : : -270.
- Hadavi Moghadam, Mehdi (2018). *Theological Principles of Ijtihad*. Qom, Press. (In Persian)
- Hamilton, Malcolm (2009). *Jameshenasi Din (The Sociology of Religion)*, Translated by Mohsen Tholathi, Tehran: Tebyan.
- Hamilton, Malcolm (2018). *Sociology of Religion*, Translated by Mohsen Salasi, Tehran: Salas. (In Persian)
- Hojjati Kermani, Ali (2015). *The Prophet (PBUH) in Medina: A Turning Point in the Development of the Islamic Call*, Miqat Hajj Publications, Issue 14. (In Persian)
- Hojjati Kermani, Ali, (1995). *Lebanon as narrated by Imam Musa Sadr and Chamran*, Qalam Publications. (In Persian)

- Holland, J.A. & I. Jarvie (eds) (1994). *The social philosophy of Ernest Gellner*. Atlanta and Amsterdam: Rodopi.
- Ibn Manzur, Muhammad bin Makram (1408). *Lisan al-Arab*, edited and edited by Shiri, Ali. Number of volumes: 18. Language: Arabic. Publisher: Dar Ihya al-Turaht al-Arabi - Beirut - Lebanon. (In Persian)
- Javadi Amoli, Abdullah (2019). *Sharia in the Mirror of Knowledge*, Qom, Raja Cultural Publishing Center, First Edition. (In Persian)
- Jenkins, Richard (2013). *Social Identity*, translated by Touraj Yarahmadi, Tehran, Shiraz Publications. (In Persian)
- Kalantari, Abdul Hossein (2012). *Discourse from Three Perspectives: Cognitive, Philosophical and Sociological*, Tehran: Sociologists' Publications. (In Persian)
- Karamipour, Elah Karam, Salehi Ardakani, Mustafa (2015) *Analysis and Study of the Nature and Function of Religion from the Perspective of Victor Turner*, *Journal of Religious Studies*, Fourth Year, 3(5). (In Persian)
- Khajeh Nouri, Bijan and others (2015). *Investigating the Relationship between Religiosity and Social Hope in Female High School Students in Shiraz*. *Journal of Applied Sociology*, Fall 2015, 26(3). (In Persian)
- Knoblauch, Hubert (2011). *Fundamentals of the Sociology of Knowledge*, translated by Keramatollah Rasek, Tehran: Nay Publications. (In Persian)
- Maalouf, Amin (2010). *Deadly Identities*, Translated by Abdolhossein Nik-e-Gohar, Tehran: Publication. (In Persian)
- MacCannell, Dean (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. Schoecken, New York: Schocken Books.
- Marwat, Borzo (2011). *Arba'in March: Generalization of the Specific Matter*, Eighth International Conference on Science and Technology of Educational Sciences, Social Studies and Psychology of Iran. (In Persian)
- Marwat, Borzo (2013). *Doctoral Thesis: Study of Ethnic and National Identity among the Residents of Alborz Province*, Supervisor: Seifollah Seifollahi, Tehran Azad University, Science and Research Branch. (In Persian)
- Misbah Yazdi, Mohammad Taqi (2018). *Teaching Beliefs*, Tehran: International Printing and Distribution Company. (In Persian)
- Mohammadi, Asghar (2018). *Study of the Social and Personality Characteristics of the Great Arba'in March of Imam Hussein*, First National Conference on Arba'in Studies. (In Persian)
- Mohammadpour, Ahmad (2018). *Zadroosh*, Tehran: Sociologists' Publications. (In Persian)
- Mousavi, Mohammad, Bayat, Reza (2018), *Analysis of the Social and Political Impact of the Functions of the Arbaeen Walking Ritual of Hussein in the Transcendentalism of Shiism*, *Bi-Quarterly Scientific Journal of Culture and Communication*, 3(1), 116-93. (In Persian)
- Mujtaba Husein, U. (2018). *A phenomenological study of Arbaeen foot pilgrimage in Iraq*. *Tourism Management Perspectives*, Vol. 26.
- Mullins, Laurie J. (2009). *Management and Organisational Behaviour*. Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- Najafi, Musa (2008). *The Formation and Movement of Iranian National Identity*. Tehran: Publisher of the Cultural Institute of Knowledge and Superior

- Thought. (In Persian)
- Nieminen, Katri (2012). Religious tourism a finish perspective. Willing, Karla(2008), *Introducing Qualitative Research In Psychology: Adventures In Theory And Methods*, Open University Press (Second Edition).
- Plano Clark, Vicky L., Cresswell, John W. (2018). *Research Methodology*, translated by Mehdi Vafaizadeh, Tehran: Zarrin Danesh Publications. (In Persian)
- Ritzer, George (2019). *Contemporary Sociological Theories*, Translated by Mohsen Salasi, Tehran: Scientific Publications. (In Persian)
- Saadat Far, Hojatollah (2014). Master's thesis "Investigating the Relationship between Religiosity and Religious Identity among Students of Allameh Tabatabaei University", Supervisor: Panahi, Hossein, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabaei University. (In Persian)
- Serajzadeh, Seyed Hossein, Nabavi, Seyed Hossein, "A Qualitative Study of the Motivations of Iranian Pilgrims Participating in the Arbaeen Pilgrimage", *Journal of Religion and Communication*, 27(1). (In Persian)
- Sip, BNN( ))))) uarterly Scientific Journal of "Religion & Communication". 31(2), (Serial 66), Autumn 2024 & Winter 2025.
- Siti, A.L.; Suhaimi Ab, R. & Khairil, A. (2011). A study on Islamic tourism: A Malaysian experience, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, Singapore.
- Siti, A.L.; Suhaimi Ab, R. & Khairil, A. (2011). A study on Islamic tourism: A Malaysian experience, 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences, Singapore.
- Slavin, R. E.; Hurley, E. A. & Chamberlain, A. (2003). Cooperative learning and achievement: Theory and research. In W.
- Smith VL. (1992). Introduction: "The quest in guest", *Annals of Tourism Research* , 19(1), 1-17.
- Tajbakhsh, Gholamreza, Hosseini, Gholamreza (2019). A Qualitative Study of the Pattern of Expression of Identity of Iranians and Iraqis in the Arbaeen Pilgrimage Ritual, *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 9(2). (In Persian)
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Turner, V. W. & Turner, E. (2011). *Image and pilgrimage in Christian culture*. Columbia University Press
- Watson, Rod (2009). *Analysing Practical and Professional Texts: A Naturalistic Approach*. Ashgate Publishing.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی